

При підготовці до вирішення якоїсь суспільно значущої проблеми відображається і відповідним чином групується наявна на дану тему інформація у власних базах, її аналіз, необхідна модернізація, дають можливість визначити напрями пошуку нових потрібних обсягів інформації. Ще одним джерелом потрібної інформації може бути (і повинен бути) глобальний інформаційний простір. Як правило, зовнішня для наших соціальних інформаційних баз інформація, створена під вирішення раніше поставлених завдань в інших умовах чи навіть та, що пропонується як товар, також потребує того чи іншого рівня адаптації. І, нарешті, третє джерело – власне творення нової інформації.

Співвідношення при використанні нової і наявної вже в базах інформації може залежати від ряду факторів і бути різним. На це співвідношення може впливати ступінь новизни вирішуваної людською спільністю проблеми, глибина поставлених завдань стосовно проникнення в невідоме, значення вирішуваної проблеми для життєздатності цієї спільності і т. ін. Однак, інформаційний потенціал суспільства, як культурне явище в широкому значенні цього слова, не може існувати відірвано від культурної традиції суспільства, без духовної спадкоємності поколінь.

УДК 025.21(051):004+027.54(477-25)

Олена СОКУР,

молодший науковий співробітник Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів НБУВ

Формування фонду наукових журналів на електронних носіях інформації: проблеми та перспективи

У статті розглянуто переваги використання сучасних технологій при формуванні фонду наукових журналів; визначено критерії відбору ЕНЖ до фондів наукових бібліотек; комплексно висвітлено проблеми, які постають при переорієнтуванні бібліотек на нові джерела інформації. Особливу увагу приділено організаційним, технологічним та юридичним питанням, які виникають під час формування фонду ЕНЖ. Проілюстровано динаміку надходжень наукових журналів на компакт-дисках у 2001 р. – I півріччі 2005 р. до фондів НБУВ за основними джерелами комплектування. Зроблено висновки щодо пріоритетного напрямку у формуванні фонду НБ науковими журналами на електронних носіях та надання мережевого доступу читачам до електронних публікацій.

К л ю ч о в і с л о в а: електронний науковий журнал, інтернет, інформація, наукові бібліотеки, ресурси, умови доступу, формування фонду.

Провідна роль наукової бібліотеки (НБ) в інформаційному суспільстві, коли поширення знань завдяки новітнім технологіям збільшує можливості бібліотечної діяльності, зумовлює перетворення її на інформаційний центр. Переорієнтування на нові форми і методи роботи призводить до необхідності адаптації бібліотечних процесів до сучасних умов із запровадженням автоматизованих технологій у бібліотечній практиці.

Останнє десятиліття означено бурхливим розвитком електронного видання у світовому масштабі. Найбільші світові виробники наукової інформації від традиційних друкованих форм перейшли до надання доступу через інтернет до великої

кількості наукових джерел – журналів, книжок, збірників тощо. За оцінками західних спеціалістів, сьогодні в світі нараховується від 15 до 25 тис. електронних наукових журналів (ЕНЖ) [5]. Наприклад, у електронній базі даних «Scopus» видавництво «Elsevier» представлено близько 14 тис. рецензованих наукових журналів, які мають друкований аналог. Тоді як у середині 1990-х років кількість виставлених в інтернеті журналів не перевищувала кількох сотень. Під впливом інформаційних технологій із кожним роком зростає кількість видавництв, які спеціалізуються на випуску ЕНЖ із різних галузей знань, що призводить до формування у базах даних великих тематичних колекцій.

Сьогодні перед НБ стоїть серйозне питання

вибору: яким носіям інформації при комплектуванні фонду наукових журналів потрібно віддати перевагу – друкованим або електронним, чи відмовлятися від комплектування журналів на паперових носіях, якщо є доступ до онлайн-версій. Питання переваги електронних видань над друкованими, на думку іноземних фахівців, залишається актуальним дотепер [2].

За технологією розповсюдження міждержавний стандарт «Электронные издания: Основные виды и выходные сведения» [8] визначає три види електронних документів:

- локальні – призначені для локального використання, існують у вигляді певної кількості ідентичних екземплярів (тиражу) на окремих фізичних носіях. Видаються, розповсюджуються та надходять до користувачів такі компакт-диски у формі додатку до друкованого видання або як самостійний носій;
- мережеві – надають лише доступ до інформації потенційно необмеженій кількості користувачів інтернет-середовища;
- електронні ресурси комбінованого розповсюдження, які можуть використовуватися як локально, так і через мережі (компакт-диск / мережа). Комбіновані видання можуть мати інтерактивну навігацію по документах за допомогою механізму гіпертекстових зв'язків від видання на оптичному носії до інформації в мережі. Система гіперпосилань до динамічних мережевих ресурсів дозволяє вчасно актуалізувати потрібну частину. Інформація, яка зафіксована на окремих фізичних носіях, потребує додаткового програмного та технічного забезпечення процесу зчитування [1].

Таким чином, за способом існування ЕНЖ слід поділити на такі групи:

- ▲ самостійні (не мають друкованого аналога);
- ▲ електронні аналоги паперових журналів (копії друкованих видань);
- ▲ додатки до друкованих журналів (окремі статті, матеріали конференцій, семінарів, спеціальні програми тощо).

У 2004 р. наказом Міністерства освіти і науки України, Національної академії наук України та Вищої атестаційної комісії України було затверджено «Положення про електронні наукові фахові видання» [13]. Цим документом законодавчо урегульовано питання про електронні наукові фахові видання та визначено:

- поняття, мета започаткування та засновник електронного наукового фахового видання;
- технічні вимоги, щодо вмісту видання;

□ місце збереження обов'язкового безоплатного примірника електронного наукового фахового видання;

□ спосіб надання інформації та забезпечення безкоштовного доступу до зведеного електронного каталогу та повних текстів статей наукової спільноти.

Електронні наукові фахові видання в перспективі посядуть чільне місце у системі наукових комунікацій країни і стануть невід'ємною частиною світового інформаційного простору.

Прикладом першої групи електронного наукового фахового видання в Україні, що не має друкованого аналога, став вихід у 2005 р. журналу «Державне управління: теорія та практика» (Київ) [21]. У вступному слові до першого номера визначено мету новоствореного видання – «оперативне й широке ознайомлення читачів із результатами останніх наукових досліджень у галузі державного управління».

Прикладом другої групи ЕНЖ може слугувати журнал «Культура народів Причорномор'я» (Сімферополь) [20]. Роботу зі створення електронної версії поточних номерів друкованого часопису розпочали у 2002 р. співробітники Наукової бібліотеки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. З ініціативи редакції було зібрано електронні оригінал-макети всіх попередніх номерів журналу та представлено повні тексти статей у електронному просторі. Першою спробою реалізації проекту зі створення електронної версії журналу став запис компакт-диску, що об'єднав ретроспективу журнальних статей за попередні роки (№ 1–35 та № 40 – спеціалізований бібліотечний випуск). Повна електронна версія часопису «Культура народів Причорномор'я» виставлена на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як складова Національної електронної наукової бібліотеки України. Починаючи з 2005 р. до кожного номера журналу додається міні-компакт-диск (так звана CD-візитівка) як точна копія друкованого видання, що дозволяє використовувати електронну копію як першоджерело.

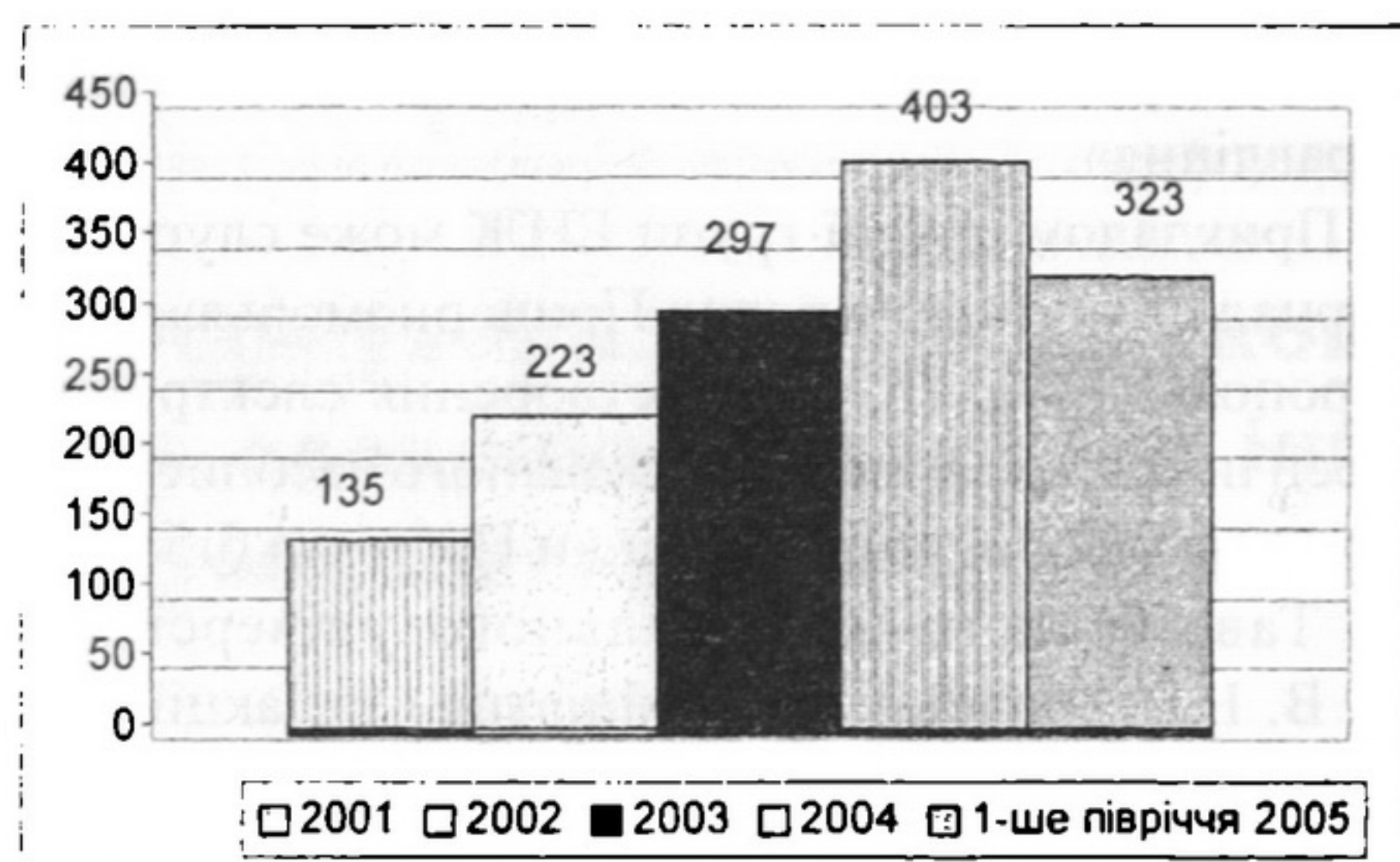
Як приклад третьої групи видань, що є компакт-диском – додатком до друкованого журналу, наведемо журнал «Chip. Комп'ютери и коммуникации – Україна» (Київ). Друкований часопис видається компанією «ООО СофтПресс» з 1996 р., CD-додаток – з 1998 р. Кожен ліцензований компакт-диск містить спеціальні програми для роботи на персональному комп'ютері, нові антивірусні бази, довідники і доповнення до них та багато іншого. Окремо видавець наголошує на невід'ємності диску як

частини друкованого журналу та не розповсюдженні порізно.

У 1996 р. НБУВ було вперше отримано журнали з додатками на компакт-дисках, що вимагало розробки, апробації та впровадження додаткової технології відбору, замовлення та опрацювання видань на електронних носіях інформації.

Останні п'ять років відзначаються зростанням кількості надходжень до фонду НБУВ наукових журналів із додатками на компакт-дисках (це можуть бути статті з поточного номера або добір матеріалів за рік, каталоги, програми семінарів, навігаційні, навчальні програми тощо). Для наочності отримані дані проілюструємо діаграмою.

Динаміка надходжень до фонду НБУВ наукових журналів із додатками на компакт-дисках

Аналізуючи дані надходжень українських та російських журналів із додатками на компакт-дисках, отриманих НБУВ по передплаті, варто відмітити тенденцію щодо збільшення кількості видань із додатками на електронних носіях інформації. Все більше видавців, переважно науково-технічних видань, використовують новітні технології, прагнучи вдосконалити та прискорити процес надходження інформації до читача.

Але, якщо питання отримання Бібліотекою обов'язкового примірника документа (ОПД) на паперовому носії більш-менш вирішено, то практика надання видавцем обов'язкового електронного примірника поки недосконала. Лише у 2005 р. НБУВ вперше отримано 36 обов'язкових примірників оптичних дисків як додатків до паперових журналів. У подальшому можна говорити про тенденцію збільшення кількості вітчизняних видань на електронних носіях.

Із 2001 р. у НБУВ у рамках наукової теми Інституту бібліотекознавства «Технологія і організація формування і використання інформаційних ре-

сурсів наукової бібліотеки» проводиться моніторинг нових надходжень наукових журналів України, країн СНД і Балтії. Проведення щорічних досліджень сприяє детальному вивченню вітчизняного репертуару наукових часописів на різних носіях інформації та оптимізації подальшої роботи з формування фонду наукових журналів у Бібліотеці.

Комплексно проаналізувавши вхідний потік наукових журналів до фондів НБУВ за останні п'ять років, наголосимо, що для НБ інтерес представляють ЕНЖ, які мають паперовий аналог та мережеві видання, котрі було переведено з друкованої форми в електронну, оскільки вони є завершеними, не змінюються (за змістом, структурою тощо) з часом або зникають взагалі.

За способами подання у мережі всі ЕНЖ слід поділити на три групи:

1. Безкоштовні сайти наукових журналів без повних текстів. Цей тип представлення наукових часописів широко розповсюджений. Така репрезентативна інформація розміщується на сайтах наукових установ і організацій, які є видавцями та зацікавлені у розповсюдженні паперового наукового журналу через передплату або замовлення у редакції повних текстів на компакт-диску.

2. Наукові журнали, видавці яких безплатно надають доступ до повних текстів. Таких видань із кожним роком стає дедалі більше, що популяризує у світі видавця – наукову установу – та сприяє підвищенню наукової інформованості вчених.

3. Повнотекстові наукові часописи з платним доступом до них.

Перша група електронних журналів сприяє вирішенню питання формування замовлення для передплати. Прикладом вітчизняних електронних наукових журналів може слугувати часопис «Вестник зоологии» [17]. На інтернет-сайті Інституту зоології ім. І. Шмальгаузена НАН України оперативно виставляється зміст та анотації статей поточних номерів. Реклама часопису, залучення широких кіл фахівців до співпраці на сторінках журналу, подання змісту та анотації наукових статей не лише українською і російською мовами, а й англійською, французькою, німецькою – все це, на думку видавців, сприяє популяризації видання та наукового закладу в світі, зростанню кількості передплатників, що, деякою мірою, вирішує питання окупності паперового аналога видання.

На сайті Інституту історії України НАН України виставлено зміст та анотації статей із попередніх номерів «Українського історичного журналу» [18]. Інформація про часопис подається українською та англійською мовами, оцифровано та представлено

у мережі ретроспективу найцікавіших матеріалів за 1998–2001 рр., проанонсовано можливість замовлення компакт-диску з матеріалами журналу попередніх років.

В умовах обмеженого фінансування НБ зацікавлені в інформації про такі видання і активно розміщують на своїх сайтах адреси часописів, популяризуючи їх серед науковців світу.

Особливість другої групи безкоштовних повнотекстових мережевих аналогів паперових журналів полягає в поширенні їх саме в науковому світі. Вартість передплати з кожним роком зростає, індивідуальних передплатників стає дедалі менше. За даними Бібліотечної асоціації США упродовж останніх десяти років витрати бібліотек на передплату періодичних видань щорічно зростають на 10 %, а кількість назв журналів, навпаки, зменшується на 20 % [2; 6; 9].

Сьогодні науковці та дослідники з різних країн закликають законодавчо надати їм право безкоштовно користуватися електронною науковою інформацією, мотивуючи свої вимоги відмовою сплачувати двічі: спочатку наукова установа платить за дослідні роботи, а потім за ознайомлення з їх результатами у наукових журналах [11]. Для розуміння цих позицій слід зазначити, що виставлені на сайтах повнотекстові версії друкованих наукових журналів вже пройшли всі етапи складної підготовки наукового видання до друку: наукове редагування, рецензування, макетування, сплату авторських гонорарів тощо. Маючи електронні файли і розміщуючи їх в інтернеті, видавець не несе у технічному плані відчутних витрат. Із самого початку розповсюдження повнотекстових наукових журналів через мережу серед видавців лунали побоювання щодо зменшення передплатників паперових аналогів та втрати значної частини прибутків. Але згодом з'ясувалося, що бібліотеки були і залишаються найбільшими замовниками друкованих журналів. Такими вони стали і для електронних наукових видань. Розповсюджуючи та популяризуючи свій науковий часопис, видавець тим самим підвищує індекс цитування, по якому визначається у світі популярність та науковий авторитет не тільки самого журналу, а і видавця – наукової установи.

Прикладом такої роботи може слугувати науковий журнал Фізико-технічного інституту низьких температур ім. Б. І. Веркіна НАН України «Фізика низьких температур» (Харків) [19], який одночасно видається англійською мовою Американським інститутом фізики під назвою «Low Temperature Physics». На сайті Інституту можна оперативно та

безкоштовно у відкритому доступі ознайомитися з поточними номерами часопису, надано можливість безкоштовного перегляду, скачування та пересилки не тільки змісту та анотацій, але і повних версій статей. Аналізуючи роботу сайту, видавці відзначили, що найбільше відвідування спостерігається тоді, коли до співпраці залучаються більшість спеціалістів із інших країн світу, або випуск журналу присвячено окремій темі.

Найбільш розповсюдженими в світі залишаються платні ЕНЖ. Сучасні навігаційні системи інтернету по вітчизняним ЕНЖ на сьогодні не досконалі. Більш-менш стійка ситуація спостерігається із зарубіжними виданнями. Міжнародні наукові видавництва «Academic Press», «Springer», «Kluwer», «Elsevier» тощо поряд із друкованими пропонують свої видання в онлайн-доступі, постійно збільшуючи їхню кількість [14].

Останні роки серед бібліотекознавців активно обговорюються такі питання формування фонду ЕНЖ:

- визначення критеріїв відбору ЕНЖ до фондів НБ;
- шляхи пошуку інформації про видання;
- можливості доступу до ЕНЖ.

Серед фахівців багато суперечок виникає при обговоренні доцільності використання НБ тих електронних публікацій, термін існування яких у мережі досить обмежений (за розрахунками фахівців приблизно 42 доби) [16]. Адже нерецenzовані матеріали мають досить сумнівну наукову цінність. Організований та рецензований набір статей на сайті вже може розглядатися як електронний варіант наукового журналу, що залежить від роботи редколегії, рецензентів тощо [7].

При формуванні фонду ЕНЖ необхідно врахувати питання відповідності: в електронній версії можуть бути розміщені не всі матеріали, які є в друкованому журналі (деякі статті виробники вважають малоцінними, тому вони відсутні у електронних версіях). За результатами досліджень американських фахівців виявлено, що від 10 до 40 % статей друкованих журналів не мають відображення в електронному середовищі [11]. Зрозуміло, якщо часопис має важливе значення для фонду бібліотеки, входить до ядра комплектування, а електронна форма не відображає оригінальної паперової версії, за таких обставин відмовитися від передплати на друкований часопис недоцільно.

Формування фонду ЕНЖ та умови доступу (безплатно або за певний кошт) до обраного ресурсу, можливості при використанні вітчизняних та міжнародних інформаційних ресурсів – головні

питання, які виникають при формуванні фонду будь-якої НБ, зокрема Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. На жаль, оснащення Бібліотеки не відповідає сучасним вимогам, що пред'являють новітні технології для якісного забезпечення інформаційних потреб суспільства. Особливо гостро відчувається проблема швидкості телекомунікаційних каналів, які зв'язують НБУВ із виробниками інформаційних ресурсів. Без застосування високошвидкісних та якісних каналів передачі повнотекстової інформації величезні мережеві ресурси, теоретично доступні науковцям та спеціалістам, можуть залишитися невикористаними.

Суттєвою перешкодою стає відсутність стабільного фінансування, необхідного для оплати ліцензованого доступу [11] (ліцензія – це предмет переговорів між бібліотекою та виробником ресурсу (видавництвом або фірмою-посередником) на отримання доступу до баз даних).

Сьогодні процес формування фонду наукових журналів вимагає комплексного підходу у пошуку інформації про видання:

- аналіз передплатних каталогів агенцій-постачальників;
- залучення та використання таких потужних інформаційних ресурсів, як електронні каталоги світових наукових бібліотек, сайти передплатних агенцій та розповсюджувачів періодики, видавництв, віртуальні бібліотеки тощо.

Розпочинаючи роботу з передплати періодичних видань, у НБУВ до уваги беруться всі каталоги, прайси, рекламні листи і проспекти державних, розповсюджувальних і благодійних організацій, які працюють на території України, наприклад: «Каталог видань України», «Каталог періодичних видань Росії та інших зарубіжних країн», «Каталог періодичних видань НПП «Ідея», «Каталог видань ДІНАУ», «Каталог «Фірми Періодика» тощо. Залучаються вузько спеціалізовані джерела інформації: «Проспект информационных изданий и продуктов ВИНТИ», «Каталог РИА «Стандарты и качество», «Каталог информации и услуг ИТАР-ТАСС» тощо. Проводиться робота з опрацювання інтернет-ресурсів: сайтів видавництв, розповсюджувальних та передплатних агенцій тощо. Завдячуючи такому підходу, комплексно вивчається видавничий ринок наукових журналів України, країн СНД та Балтії.

Окрім традиційної передплати на друковані видання та ліцензованого доступу до колекції ЕНЖ, компанії-постачальники пропонують комплекс додаткових послуг, які полягають у доставці документів на замовлення, інформуванні електронною

поштою про публікацію статей з обраної тематики тощо.

Підсумовуючи вищевикладене, доцільно наголосити на перевагах формування фонду наукових журналів на електронних носіях та надання безкоштовного доступу читачам до електронних публікацій:

- можливість користування часописом кількома читачами одночасно, що призведе до значного підвищення ефективності обслуговування;
- економія площі зберігання фондів. Сьогодні це питання стоїть на порядку денному будь-якої бібліотеки;
- ліквідація лакун, які виникають при формуванні фонду наукових журналів на паперових носіях [10; 14]. Найбільшу зацікавленість у НБ викликають ті видавці, які паралельно випускають свою продукцію на електронних носіях або надають мережевий доступ до повних комплектів своїх періодичних видань, починаючи з першого номера.

Формування фонду наукових журналів на локальних носіях або надання доступу до ЕНЖ потребує від НБ вирішення цілої низки організаційних, технологічних та юридичних питань [3]:

- збереження архіву журналів на електронних носіях та забезпечення довгострокового доступу до них. Вирішення цього питання пов'язано з вибором носіїв для довгострокового збереження інформації та сучасного програмного забезпечення [12]. Залишається неврегульованим питання відповідальності за надання доступу до ретроспективи електронних наукових журналів, якщо передплата на них припинена;
- наявність надійних каналів зв'язку;
- вирішення питання обслуговування читачів: створення достатньої кількості відповідно обладнаних робочих місць, навчання персоналу бібліотеки тощо;
- достатнє фінансування, яке суттєво впливає не тільки на комплектування в цілому, але і на отримання та одержання ліцензованого доступу до електронних журналів;
- законодавча підтримка надходження обов'язкового примірника електронного документа з визначенням правової відповідальності за невиконання норм закону;
- затвердження форм та визначення механізмів фінансово-звітної документації.

Із 2006 р. НБУВ надає своїм користувачам доступ до електронної колекції повнотекстових наукових журналів одного з найстаріших наукових видавництв світу «Elsevier» [22]. Доступ здій-

снюється в локальній комп'ютерній мережі Бібліотеки. Вітчизняні науковці мають можливість користуватися впродовж року 2 тис. електронних версій наукових журналів поточного року з двадцяти галузей знань, а також, електронним архівом цього видавництва, починаючи з 2002 року.

З цього ж року Бібліотека пропонує доступ до чотирнадцяти реферативних та повнотекстових баз даних компанії «EBSCO». Серед запропонованих найбільшими та найпопулярнішими у науковому середовищі є багатопрофільна академічна база даних «Academic Search Premier» та повнотекстова база даних із питань бізнесу «Business Source Premier» зі щоденним оновленням у EBSCOhost.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського прагне дедалі більше використовувати електронні інформаційні ресурси у комплектуванні фонду періодичних видань. Проте цілий ряд економічних, технічних і законодавчих проблем безпосередньо впливає на процес формування її фонду, зокрема фонду періодичних видань, оскільки цей процес багато в чому залежить від наявності коштів на передплату, купівлю, обмін та ретельності виконання виробниками своїх обов'язків щодо забезпечення Бібліотеки обов'язковим примірником.

Отже, наслідки змін у формі існування та розповсюдження наукової інформації стають дедалі помітнішими. Сучасна книгозбірня намагається активно опанувати невпинно зростаючий потік публікацій на електронних носіях, що неминуче веде за собою переорієнтування на нові джерела інформації та розвиток нових форм бібліотечного обслуговування.

Переваги у використанні сучасних технологій при формуванні фонду наукових журналів уже очевидні. Основне завдання сучасної наукової бібліотеки – оптимальне використання як паперових, так і електронних видань, їх оптимальне поєднання з метою більш оперативного та якісного обслуговування користувачів-науковців.

Література

1. Антоненко І. П., Баркова О. В. Електронні ресурси як об'єкт каталогізації: історія питання, термінологія, форматне забезпечення // Бібліотечний вісник. – 2004. – № 2. – С. 11–22.
2. Багрова І. Ю. Национальные библиотеки и проблемы развития библиотечного дела за рубежом в конце XX – начале XXI века: обзоры, реф. и пер. англоязыч. лит. / И. Ю. Багрова; Рос. гос. б-ка, Отд. по библиотековедению, библиографоведению, книговедению. – М.: Пашков дом, 2004. – 500 с.
3. Баркова О. В. Питання організації фонду онлайн-

вих документів електронної бібліотеки // Реєстрація, зберігання і обробка даних. – 2002. – Т. 4, № 2. – С. 85–95.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.

5. Глухов В. А. Развитие электронного издания научной литературы в России // Роль книгоиздания в развитии международных научных и культурных контактов: Материалы междунар. науч. конф. (Москва, 21–23 сент. 2005 г.) / Сост. В. И. Васильев, М. А. Ермолаева, А. Ю. Самарин. – М.: Наука, 2005. – С. 82–85.

6. Глухов В. Я., Лаврик О. Л. Электронные издания в библиотеке // Библиотечные компьютерные сети: Россия и Запад: 2-е изд. – М.: Либерия, 2003. – С. 131–146.

7. Госина Л. И. Издательская и библиотечная деятельность Российской академии наук в информационно-культурном пространстве: Монография / Науч. центр исслед. истории кн. культуры; Редкол.: В. И. Васильев и др. – М.: Наука, 2004. – 264 с.

8. ГОСТ 7.83–2001. Электронные издания: Основные виды и выходные сведения: Межгосударственный стандарт. – Минск: Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации, 2002. – 13 с.

9. Земсков А. И., Шрайберг Я. Л. Электронные библиотеки: Учеб. для вузов. – М.: Либерия, 2003. – 352 с.

10. Крайнева Б. Л. Информационные ресурсы пользователей ГПНТБ России // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: 9-я Междунар. конф.: Тема 2002: Электронные информационные ресурсы и социальная значимость библиотек будущего: Труды конф. – М.: Изд-во ГПНТБ России, 2002. – Т. 1. – С. 414–416.

11. Литвинова Н. Н. Сериальные издания в электронной среде: взгляд из библиотеки // Библиотечное дело – XXI век: Науч.-практич. сб. Прил. к ж-лу «Библиотековедение». – М.: РГБ, 2003. – № 1 (5). – С. 39–46.

12. Петров В. В., Крючин А. А., Шанойло С. М., Крючина Л. И. Компакт-диски – универсальное средство хранения и распространения электронных изданий // Электронные информационные ресурсы: проблемы формирования, хранения, обработки, распространения, защиты и использования – 2001: II Междунар. науч.-техн. конф.: Тез. докл., Киев, 28–29 ноября 2001 г. – К., 2002. – С. 7–8.

13. Положення про електронні наукові фахові видання: Наказ від 30. 09. 2004 р. № 768/431/547 / Міністерство освіти і науки України, Національна академія наук України, Вища атестаційна комісія України // Бюлетень ВАК України. – 2004. – № 11. – С. 2–3.

14. Скорикова И. А. Проблемы комплектования фонда научно-технической библиотеки: опыт ГПНТБ России // Проблемы взаимодействия издателей, книготорговцев и библиотек в едином информационном поле: Межотраслевой сб. статей. – М.: ГПНТБ России, 2002. – С. 126–132.

15. Сталяров Ю. Н. Документный ресурс: Учеб. пос. для студ. вузов. – М.: Либерия, 2001. – 152 с.

16. Теплицкая А. В. Удаленные электронные ресур-

сы: комплектование, учет, обслуживание // Библиография. – 2003. – № 1. – С. 107–113.

17. <http://www.v-zool.kiev.ua/>.

18. <http://www.history.org.ua/journal/index.htm>.

19. http://fntr.ilt.kharkov.ua/fnt_r.html.

20. <http://www.nbu.gov.ua/elib/Crimea/index.html>.

21. <http://www.nbu.gov.ua/eb/e-journals.html>.

22. <http://194.44.105.98/portal/Navigator.html>.

УДК 026:001.4

Юрій ТКАЧЕНКО,

провідний бібліотекар Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів НБУВ

«Електронні», «цифрові» та «віртуальні» бібліотеки: термінологічні зауваження

Розглянуто вживання термінів, які пов'язані з упровадженням новітніх інформаційних технологій у роботу бібліотек. На основі зарубіжного досвіду здійснено спробу узагальнити визначення та застосування окремих термінів, зокрема таких, як «електронна», «віртуальна» та «цифрова» бібліотека.

К л ю ч о в і с л о в а: бібліотечна термінологія, електронна бібліотека, віртуальна бібліотека, цифрова бібліотека.

Термін «електронні бібліотеки» останнім часом є широко вживаним як в Україні, так і в інших колишніх республіках Радянського Союзу. Це пов'язано з масовим виникненням великої кількості зібрань повнотекстових електронних документів, загальнодоступних через інтернет. Такі зібрання створюються і підтримуються почасти приватними особами-аматорами або установами, не пов'язаними з бібліотечною справою. Такі зібрання почасти створюються без дотримання будь-яких бібліотечних стандартів і є непрофесійними. Переважна більшість цих так званих електронних бібліотек є по суті цифровими (digital), про які буде сказано нижче.

З іншого боку, електронними бібліотеками інколи називають і професійно створені комерційні вебсайти, на яких розміщуються повнотекстові електронні документи (переважно довідкова література, книги та статті з періодичної преси), доступні лише для передплатників або на основі разового платного доступу. Такі електронні бібліотеки по суті ближчі до компаній-продавців баз даних (database companies), оскільки бібліотека, перш за все, це – установа, яка надає вільний доступ до інформації для певної категорії читачів, це – некомерційна установа. В обох випадках, як з аматорськими, так і з комерційними «електронними бібліотеками», ми маємо справу, без сумніву, з неакадемічними зібраннями електронних текстів.

Заслуговує на увагу визначення різниці між електронними, цифровими та віртуальними бібліотеками, запропоноване Роєм Тенантом: **Бібліотека** –

це організована колекція носіїв інформації у різних форматах (книги, журнали, відеозаписи, компакт-диски тощо) разом із відповідним обслуговуванням, яке робить ці носії доступними для певної групи користувачів. Це – не колекція комп'ютерних програм, принаймні у даному контексті.

Електронна бібліотека – це бібліотека, яка складається з електронних матеріалів та послуг. Електронні матеріали можуть включати як усі цифрові матеріали, так і різноманітні аналогові, які вимагають окремого обладнання для перегляду. Наприклад, відеозаписи в аналоговому форматі вимагають спеціального електронного обладнання для перегляду. Таким чином, термін «електронна бібліотека» включає всі матеріали, які можуть зберігатися «цифровою бібліотекою», і є більш містким. Проте цей термін вийшов з моди.

Цифрова бібліотека – це бібліотека, яка складається та обслуговує цифровими матеріалами. Цифрові матеріали – це матеріали, які зберігаються, обробляються та передаються через цифрове (бінарне) обладнання та мережі. Цифрові послуги – це послуги (такі як, скажімо, довідкове обслуговування), які надаються у цифровому вигляді, через комп'ютерні мережі. Одним із найкращих прикладів цифрової бібліотеки є колекція «Американська пам'ять» Бібліотеки Конгресу США.

Як цифрові, так і електронні бібліотеки можуть бути **віртуальними**. Це означає, що дана бібліотека не існує «в реальній житті». Наприклад, віртуальна бібліотека може складатися з матеріалів різноманітних окремих бібліотек, які організовані